

**ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК КОМПРЕСОВАНІ ТЕКСТИ-НОСІЇ
КОГНІТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ ДЖ. РОУЛІНГ
“ГАРРІ ПОТТЕР І ОРДЕН ФЕНІКСА”)**

О.В.Бока

Стаття присвячена власним іменам (об'єкт дослідження), які розглядаються як компресовані тексти, що містять кодовану когнітивну інформацію про власника імені, його статус та суспільно-історичне становище взагалі. Вплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників на семантичну наповненість власних імен дозволяє виділити їх денотативне та конотативне значення, що може бути імпліковане чи експліковане у власному імені. Декодування компресованої у власних іменах інформації (предмет дослідження) спрямоване на повне розуміння посилання, переданого наратором.

Процеси кодування та декодування когнітивної інформації, її передачі від носія до референта є провідним напрямком сучасної лінгвістики. Валідною вважається тенденція трансферування когнітивної інформації не тільки через дискурс, а й через власні імена (ВІ) – **об'єкт нашого дослідження**, що можуть являти собою компресовані міні-тексти. Ім'я втілює властивості слова як базисної одиниці мови; в ракурсах номінації та референції воно часто стає глибшим і глобальнішим за слово як одиниці словника, тому останнім часом спостерігається тенденція ототожнення імені з мовою. **Предметом** нашої статті постає питання правильного декодування когнітивної інформації, компресованої у ВІ, дослідженням якого займалися Гнаповська Л.В., Суперанська А.В., Пєфтієва О.Ф. та ін., що свідчить про нагальну актуальність зазначеної проблеми дослідження [1-3]. То ж метою даної наукової розвідки є аналіз ВІ як текстів-носіїв когнітивної інформації та декодування, закладених у ВІ фонових знань.

Як зазначає Гнаповська Л.В., ВІ тісно пов'язані з поняттям індивідуальності, своєрідності, неповторності у часі і просторі. В рамках конкретної ситуації ВІ орієнтоване на часову співвіднесеність лише з одним об'єктом [1, 15]. Проте кількість ознак цього об'єкта, що зазначаються саме ВІ, може бути незчисленим.

За допомогою лінгвістичних одиниць ономастикон ідентифікує простір, що відповідає національному, державному та соціальному членуванню світу, та являє собою ту частину лексики будь-якої мови, що тісно пов'язана з потребами суспільства та цілком обумовлена соціально-історичними, економічними та соціокультурними факторами [1, 18]. ВІ функціонують як своєрідні культурно-історичні та мовні індекси, в яких поєднуються лінгвістичні та екстралінгвальні фактори. Антропонімікон є важливим джерелом вивчення лексичного багатства мови, оскільки в ньому відбито назви предметів реалій та понять, які вийшли з уживання чи є специфічними для певної країни або нації [1, 20]. У семантиці апелювативних основ антропонімів міститься певна інформація про культурно-історичні аспекти суспільної формації чи індивідуальні риси та здібності конкретної родини або людини.

Ім'я в літературному творі грає важливу роль орієнтира у часі та просторі. У мові художньої літератури колишнє загальне значення імені може мати характерологічне застосування; ім'я та прізвище персонажу може бути елементом його характеристики. Найпростішим прикладом зазначеного є промовисті імена та прізвища [2, 32]. Стилїстичне навантаження імені літературного героя реалізується через його звучання, морфологічне оформлення та значення його основи [4, 113]. Слід зауважити, що в художньому дискурсі момент характеристики важливіший, ніж просто номінація.

Головне при дослідженні антропонімів – це вивчення їх соціальної ролі, яка може бути виражена експліцитно чи імпліцитно: етимологічне значення може бути очевидним чи трансформованим в процесі декількох етапів формування семантичної

структури ВІ. Сам процес номінації ВІ є складним і важливим фактором їх подальшого існування, бо постійно сприяє пізнаванню людиною оточуючого світу. Чим повнішим і точнішим є пізнання, тим детальнішими є називання.

Можна виявити паралелізм між апелювальною номінацією в мові та мовленні та номінацією, створеною природнім шляхом (що пов'язана з уживанням імен в неофіційних ситуаціях), з одного боку, та іменами, що фігурують в офіційних ситуаціях й тими, що були утворені штучно, з другого боку [2, 238]. Мовленнєві апелювальні номінації наближуються до номінацій, що утворені природнім шляхом.

При дослідженні етимології ВІ, обов'язково виходимо на доономастичний рівень, до тієї межі, коли загальне ім'я стало власним. Етимології будь-якого ВІ передують історія імені з його переходами від одного референта до іншого, різні ступені номінації та деномінації.

Номінація, за визначенням В.Г. Гака, - це "процес та результат, при якому мовні елементи співвідносяться з об'єктами, які вони позначають". При номінації від об'єкта переходять один або ряд ознак до суб'єкта, які беруться за основу найменування.

Будь-який знак має внутрішній бік (зміст, наповненість) та зовнішній (форма вираження). ВІ не є винятком. Апелювальне значення у ВІ може варіюватися від яскраво вираженого до умовного, затертого або зовсім незрозумілого. У мовленнєвій ситуації апелювальне значення ВІ може нікого не цікавити, а імена все рівно будуть функціонувати [2, 256]. Чим менше поняття апелюватива відчувається в імені, тим більше ім'я сприймається як ортодоксальне власне. Чим сильніший в ньому зв'язок з апелювативом, що став основою імені, тим ближче зазначене ім'я до загального.

Як один з універсалій культури, ВІ виконують кумулятивну функцію. У своїй внутрішній формі вони кодуєть певний соціальний сюжет, що влітається у загальний контекст культури сучасного для даного імені суспільства. Тенденція за допомогою достатньо компактної мовної форми (антропоніма-лексеми) трансферувати об'ємний зміст підпорядковується закону мовної економії [1, 56]. Т.ч., ВІ є своєрідним транслятором багатопланової інформації, що міститься в ньому, від адресанта до адресата і являється складним мовним знаком.

Створення промовистих ВІ за допомогою застосування та комбінування різноманітних методів їх утворення (конверсії, деривації, поєднання основ) є важливою складовою казкового дискурсу. Використання для цього лінгвістичних маркерів дає змогу наратору вказати на соціальний, гендерний, віковий статус і стан героя, без надавання додаткової інформації.

Розвиток когнітивного напрямку в лінгвістиці дозволив усвідомити, що мовна особистість має певні знання про світ, в основі яких лежить така одиниця ментальної інформації, як концепт. За визначенням Кубрякової О.С., концепти "... народжуються в процесі сприйняття світу, вони створюються в актах пізнання, відбивають і узагальнюють людський досвід і осмислену в різних типах діяльності зі світом дійсність". Когнітивна прагмалінгвістика розглядає питання, що в той чи інший спосіб торкаються прояву людського "Я" у дискурсі [5, 71]. Тобто когнітивна сфера мовця, до якої належить його Я-концепція, впливає на стратегії і тактики його мовної поведінки.

Процес розвитку людського суспільства супроводиться все глибшим пізнанням, опануванням і перетворенням навколишнього світу. Численні питання, які стояли перед людиною в процесі еволюції, пов'язані з отриманням, кодуванням, зберіганням і передачею інформації.

З допомогою ВІ суспільство намагається не лише назвати конкретний предмет, а й щось повідомити про цей предмет або взагалі пов'язати із назвою якусь додаткову інформацію, а також виразити почуття, які пов'язані з об'єктом, оцінити його [6, 231]. Імена не лише характеризують своїх носіїв, а вказують з допомогою своєї внутрішньої форми, мотивації на психологічні та фізичні ознаки носія, на його звички і захоплення, на його діяльність.

Семантика тексту казки становить особливий інтерес у плані вивчення інформації в образах текстів цього жанру, що сприятиме з'ясуванню механізмів об'єктивації знань про світ у мовних формах. Художні образи персонажів, представлені в текстах казок, є носіями концептуальної інформації. Текст казки є вербальним повідомленням, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну та оцінну інформацію, яка оформилась в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле [7, 5]. Основними характеристиками казкового тексту є обмеженість та стереотипізація дійових осіб. Персонажі чарівної казки перетворилися на знаки та символи абстрактних категорій добра, зла, прекрасного, потворного, чарівного, адже в казках сконцентровано життєвий досвід, накопичений людством упродовж тривалих відрізків часу, та індивідуальні фантазії безіменних виконавців, які трактують казковий сюжет на власний розсуд.

Засоби номінації та образи, які покладені в основу імені, є етнічно обумовленими, незважаючи на те, що в образності імен наявними є типовість та антропологічні універсалії. Імена та прізвиська в розмовній мові пов'язані з реаліями, традиціями, релігією [2, 15]. У Ві завжди відбивається культура і соціальне життя суспільства.

Екстралінгвальні фактори суттєво впливають на якісний склад імен та їх місце у мові, як мовних знаків, що ідентифікують індивіда та мають яскраво виражений національно-культурний компонент [8, 148]. Так, при надаванні імені дитині втілюється естетичне бачення дитини батьками, їх любов і бажання бачити дитину щасливою. При цьому поняття "щастя" демонструє залежність від ціннісних еталонів соціуму, а момент оцінювання суспільно обумовлених характеристик того, кого номінують, пов'язаний з вибором адекватних словесних форм для вираження цієї оцінки. Можна зазначити, що Ві постає перед дослідником у момент діалектичного взаємопроникнення двох членів комунікативного акту – суб'єкта (адресанта імені) та об'єкта (адресата імені). Номінуючи дитину іменем, адресант-ім'ядатель здійснює свою інтенцію, обираючи для цього адекватний мовний матеріал. Він являє собою активний початок в структурі номінативного акту. Адресат-носій імені є пасивним; номінатор нав'язує свою волю, не залишаючи йому свободи вибору чи інтерпретації [1, 57]. Тож бачимо жорстку, задану адресованість антропоніма-текста, що обумовлена пасивністю адресата.

В результаті антропонім як згорнутий національно-культурний текст пов'язаний одночасно, з одного боку, з когнітивною сферою ім'ядателя, який у Ві реалізує свій соціальний досвід; а з іншого, - з пізнавальними можливостями інтерпретатора, який декодує за допомогою власних знань світу імплікований за зовнішньою формою антропоніма зміст, що відбиває концептуальні сфери існування соціуму як актуального культурно-історичного контексту, в якому проходить народження і становлення імені [1, 59]. Зазначене явище є валідним як для історично-культурних ситуацій, так і для художньої літератури.

Семантична структура антропоніма є різною на різних рівнях мови і мовлення. Якщо на мовному рівні антропонім має лише денотативне значення, то на мовленнєвому він отримує й конотативне значення, яке може бути екстра- та інтралінгвістичним. Інтралінгвістична конотація реалізується на фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Конотативне значення антропоніма сприяє трансферуванню авторського ставлення, надання реальності ситуації, створення атмосфери невимушеності та характеризує носія імені. Конотація екстралінгвістичного походження походить від властивостей самого об'єкта. В цьому випадку додаткове навантаження Ві полягає у його денотативному значенні, а почуття та асоціації пов'язуються не з самим онімом, а з його носієм [9, 65].

Навмисна невірна передача іншомовного антропоніма говорить про соціальний статус та рівень освіти мовця або про зверхнє, негативне відношення автора до персонажа, якого він так називає.

Пор.: *She had rounded the corner and vanished from view before Uncle Vernon's voice floated out of the window again. 'Dudders out for tea?' [10, 2]. Она уже завернула за угол и скрылась из виду, когда из окна опять поплыл голос дяди Вернона. – Значит, Дудлика пригласили в гости на чай? [11, 3]. Щойно вона завернула за ріг і зникла з його поля зору, як з вікна знову долинув голос дядька Вернона: – Дадік пішов до когось на чай?*

'How long have you been "Big D" then?' said Harry. 'Shut it,' snarled Dudley, turning away. 'Cool name,' said Harry, grinning and falling into step beside his cousin. 'But you'll always be "Ickle Diddykins" to me' [10, 8]. – С каких это пор ты у нас «Босс», а? – Заткнись, – рыкнул Дудли, отворачиваясь. – Что ж, название хорошее, – сказал Гарри и, поравнявшись с кузеном, зашагал с ним в ногу. – Только для меня ты всегда будешь «буська Дидикин» [11, 9]. – Коли це ти став Великим Дадом? – поцікавився Гарри. – Заткнися, – огризнувся Дадлі, відвертаючись. – Класна кличка, – смикнув Гарри, намагаючись іти з двоюрідним братом у ногу. – Та для мене ти назавжди залишишися "Маленьким Дідічком".

'You don't tell her to shut her face. What about "Popkin" and "Dinky Diddydums", can I use them then?' [10, 8]. – А ей ты не говоришь «заткни свой поганый рот»... Так как насчёт «Попкин» или «Динки Дуддидум»? Мне можно тебя так называть? [11, 9]. А їй ти не радиш заткнути пельку. Ну, може, тоді "Попульчик" або "Гарнюній Дадасик"? Так можна називати?

З наведених вище прикладів бачимо, що за допомогою англійських суфіксів -kins, -dum, -eg, авторка повідомляє про трохи презирливе відношення Гаррі до свого кузена, що характеризує останнього не з кращого боку. В українському та російському варіантах для досягнення аналогічного ефекту також використовуються стилістично марковані суфікси -ік, -ічк, -асик, -ик, -икин, -дум.

Когнітивно-прагматична спрямованість ВІ полягає також у використанні назв тварин згідно історично-національних уявлень етносу. Диференціація тварин на добрих і поганих, хитрих і відвертих, хоробрих та боязких відповідає уявленням англійців про певні види тварин. Що в свою чергу дозволяє читачеві дізнатись про світогляд певної нації, а дитині краще познайомитися з тваринами та характерними їм рисами. Базовими поняттями тут є образність та асоціативність.

Основна роль асоціативних зв'язків полягає у тому, що вони можуть розкрити характер експлікації емоцій і відчуттів у мові, тим самими відтворюючи картину мовної реалізації того або іншого концепту. При цьому йдеться про ціле слово, про лексему, як вона існує на цьому історичному етапі розвитку мови. Образність реалізується як зв'язок між двома і більше психологічними образами (відчуттями, ідеями, уявленнями), спрямованими на творчий пошук референта [3, 180].

Дуже яскраво тенденція характеризувати людину виступає при застосуванні слів, що означають назви тварин. При віднесенні назв тварини до людини образність стоїть на першому плані, через неї йде змалювання зовнішнього вигляду людини, характеристика її моральних якостей, її суспільної поведінки і вираження позитивного чи негативного ставлення до цієї особи [3, 181].

Пор.: *When the Bulldog spoke to him (or, as he thought, first snarled and then growled at him) he held out his shaking hand and gasped "Good Doggie, then, poor old fellow. The Bulldog ← англ. bulldog – укр. бульдог (злий сильний собака). "Well?" said the He-Beaver at last, "what, in the name of Aslan, are these?" The Beaver ← англ. beaver – укр. бобр(трудолюбива тварина). A Panther, which had been washing its face, stopped for a moment to say. Panther ← англ. panther – укр. пантера, леопард (сильна, впевнена тварина). "You surely don't mean," said the Jackdaw to the Badger, "that you think its a talking animal! It didn't say any words." The Jackdaw ← англ. jackdaw – укр. галка (нахабний птах). The Badger ← англ. badger – укр. борсук (нешкідлива, добра тварина). "I tell you what!" said the Donkey brightly, "perhaps it's an animal that can't talk but thinks it can." The Donkey ← англ. donkey – укр. осел (уперта тварина) [12].*

На матеріалі вищенаведених прикладів бачимо, що конверсійний перехід загальних імен у власні та використання утворених таким чином ВІ дають наратору змогу реалізувати когнітивну функцію ВІ та ознайомити читачів різного віку з етнічними уявленнями щодо певного явища.

Образне вживання ВІ вимагає певної підготовки читача і може слугувати засобом характеристики людини, виявлення певних рис у особи, властивих іншій добре відомій особі. Виступаючи в ролі мотивуючих, ці одиниці зазнають певних змін у плані семантики, що пов'язано з їх взаємодією зі значенням мотивованого слова. Ці зміни стосуються насамперед різного представлення семантичних ознак мотиваційного ВІ в значенні похідних одиниць.

Тож доходимо висновку, що ВІ можуть розглядатися як носії предметно-логічної, естетичної, образної, емоційної та оцінної інформації, яка оформилась в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле та для правильного декодування якої слід брати до уваги лінгвальні та екстралінгвальні чинники. Перспективами дослідження вважаємо подальше дослідження когнітивної інформації, кодованої у ВІ казкового дискурсу, орієнтованого на читачів різного віку; поліаспектність та поліфункціональність ВІ як компресованих міні-текстів.

SUMMARY

The article deals with proper names (object of the article), which are considered to be compressed texts, containing decoded cognitive information about the owner of the name, his status and general social-historical position. The influence of lingual and extralingual factors on the semantic structure helps to investigate their denotative and connotative meaning which can be explicit or implicit. Decoding of compressed information (subject of the article) is intended to complete understanding of the information rendered by the narrator.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнаповская Л.В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения: Дис. ... канд. филол. наук. - Киев, 1999. - 205с.
2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного – М.: Наука, 1973. – 366 с.
3. Пефтієва О.Ф. Семантична характеристика образних іменників-найменувань особи // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2006. – № 28. – С.179-183.
4. Роцук М.О. Стилiстичне використання власних назв у романах Ф.С.Фіцджеральда «Ніч лагідна» та «Великий Гетсбі» // Молодий філолог. Збірник тез І Всеукраїнської міжвузівської студентської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 2004. – С.113-114.
5. Шевченко І.С. Холістична прагмалінгвістика: напрямки розвитку// Вісник ХНУ. - 2003. - № 611. — С.69-73.
6. Ярова С.А. Функціонування власних назв у художньому тексті та проблема їх перекладу// Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – №1. — С.230-235.
7. Єсипович К.П. Образ “чарівного” у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): Автореферат дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2006. – 20 с.
8. Вуколова В. Особливості перекладу російських експресивних антропонімів засобами англійської мови // Філологічні студії. Науковий часопис. – Луцьк, 2004.– № 1(25). – С.146-151.
9. Дмитренко В.А., Солощук Л.В. Коннотация антропонима в тексте анекдота// Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть. Материалы конференции. – Ялта, 2001. – С.65-66.
10. <http://harrypotter.intertrust.ru>.
11. <http://palmbooks.nm.ru>
12. <http://artefact.lib.ru/library/lewis.htm>

Надійшла до редакції 8 січня 2008 р.